

Oğuz Atay'ın Hikâyelerinde Metalaşma Olgusu Commodification in Oğuz Atay's Stories

Cansu
YASAV

Gaziantep Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Gaziantep, Türkiye
e-mail: cnsysv4174@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 15.09.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 27.12.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Cansu YASAV
cnsysv4174@gmail.com

Atıf /Cite this article:
Yasav, C. (2023). Oğuz Atay'ın Hikâyelerinde
Metalaşma Olgusu. *Erzurum Teknik
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 16, 41-54.

Öz

Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan meta ve metalaşma kavramları, modern zamanların ön plana çıkan konularından biridir. Seri bir üretimin ve tüketimin yolunu açan sanayileşme, bir kent kültürünü beraberinde getirir. Kentleşme ile beraber insan yaşamına hükmeden metalaşma kavramı, toplumsal ve bireysel açılardan farklı boyutlara ulaşır. Bireyin ve toplumun algıları çeşitli metaların odağında bir gelişim gösterir. Kapitalist ekonomik sistem, yaşamın her alanında kullanılacak olan metalaşma gibi bir kavramsallaştırmayı ortaya çıkarır. Bu kavramın birçok alanda olduğu gibi edebiyata yansımaları üzerine de çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Edebî eserlerde söz konusu kavram, farklı yönleriyle ele alınmıştır. Oğuz Atay, kentli yaşam içerisindeki bireylerin yaşadıklarını anlatırken bu konuya dikkat çeken yazarlardandır. Bu çalışmanın giriş bölümünde meta ve metalaşma kavramı üzerinde durulmuş ve tarihsel gelişimi takip edilmiştir. Aynı zamanda bu kavramın edebiyattaki yansımaları açıklanmıştır. Çalışmanın diğer bölümlerinde Oğuz Atay'ın hikâyelerinde metalaşma olgusunun farklı boyutları ortaya çıkarılmıştır. Tematik bir inceleme sonucunda metalaşmanın söz konusu hikâyelerdeki izdüşümleri açıklanmıştır. Hikâyelerin tematik incelemesi metin merkezli bir bakış açısıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meta, Metalaşma, Oğuz Atay, Hikâye

Abstract

The concepts of commodity and commodification that emerged with industrialization are one of the prominent issues of modern times. Industrialization, which paves the way for mass production and consumption, brings with it an urban culture. The concept of commodification, which dominates human life with urbanization, reaches different dimensions from social and individual perspectives. The perceptions of the individual and society show a development in the focus of various commodities. The capitalist economic system reveals a conceptualization such as commodification that will be used in all areas of life. There are various studies on the reflection of this concept in literature as in many other fields. In literary works, the concept in question has been handled with different aspects. Oğuz Atay is one of the writers who draw attention to this issue while describing the experiences of individuals in urban life. In the introduction of this study, the concept of commodity and commodification was emphasized and its historical development was followed. At the same time, the reflection of this concept in literature was explained. In the other parts of the study, different dimensions of the commodification phenomenon in Oğuz Atay's stories were revealed. As a result of a thematic analysis, the projections of commodification in the aforementioned stories were explained. The thematic analysis of the stories was made with a text-centered approach.

Keywords: Commodity, Commodification, Oğuz Atay, Story

This article checked by

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Metalaşma kavramı, uzun bir tarihî sürecin sonucu olarak ortaya çıkar. Kültür temelli bir olgu olan metalaşmayı tam manasıyla anlamak ve algılamak için bu olgunun geçirdiği gelişim evrelerinin tarihî nedenlerini ve sonuçlarını kavramak gerekir. Aydınlanma fikirleriyle meydana gelen Rönesans ve Reform hareketleri, aklın önderliğinde yeni bir dünya düzeni kurma yolunu açar ve akıl pozitivist fikirler yolunda faydacı bir araç olarak kullanılmaya başlanır. Bu yeni dünya düzenini oluşturma amacı, dünyayı tanımayı gerekli kılar. Coğrafi Keşifleri doğuran bu gereklilik, peşinde sömürgecilik faaliyetlerini getirir. Nitekim aklın yolundan giderek yeni bilimsel ve teknolojik gelişmeleri ortaya çıkaran Batı toplumlarında hammadde ihtiyacı meydana gelmiş durumdadır.

Fransız Devrimi'yle birlikte aklın ve dolayısıyla bireyin merkezinde oluşturulan yeni dünya düzeninin insanın düşünce yapısına attığı kalıcı imzadan sonra Sanayi İnkılabının ilan edilmesi bu düzenin maddesel bir plana evrilmesini ifade eder. Aklın açtığı yolda çığır açıcı bir ilerleme kaydeden sanayinin gelişimini hammaddeler sağlayacaktır. Bunların sonunda tarih, sanayide kullanılacak maddeler için yapılan dünya savaşlarına sahne olur. Emperyalizm doğrultusunda hareket eden devletler, teknolojik gelişmelerle elde ettiği güçle bu alanda kullanacağı hammaddeyi arama yolunda metalara odaklı yeni bir toplumsal yapıyı dünyaya yayar. Ülkeler arası ticaretin artması, söz konusu toplumsal yapının yayılma hızını yükseltme noktasında önemli bir etmen olur.

Gutenberg'in baskı makinesini icat etmesiyle birlikte çok hızlı bir şekilde gelişmeye başlayan kitle iletişim araçları birçok etkisinin yanında hızlı ve seri bir üretim ve yayılım fikrini zihinlere işleme açısından etkili olur. İlerleyen yıllarda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler artık yeni bir dünya ve yeni bir toplumsal yapının oluşumunu güçlü bir şekilde kanıtlar. Üretim odaklı bu yapının neticesi, kapitalist bir dünya düzeninin önüne geçilmez bir şekilde güç kazanması olur. Kapitalist düzenle birlikte kültürel değere sahip olan öğelerin gelir getiren ekonomik bir değere dönüştürülme süreci başlar. Böylelikle ilerleyen zamanlarda kültürel birçok değer yanında emeğin ve hatta bedenin bile bir meta olarak düşünüldüğü bir yapı söz konusu olur. Bu süreçte dünyanın bir amaçlar dünyasından araçlar dünyasına dönüştüğü görülür. Toplumsal yapıda meydana gelen böylesi bir durum bilim insanlarının meta ve metalaşma olgusuna yönelmesini ve bu alanda çeşitli araştırmalar yapmasını sağlar.

Karl Marx, *Kapital* adlı eserinde metayı kapitalist ekonominin en küçük yapı taşı olarak niteler. Metaların insanın ihtiyaçlarını karşılayan bir nesne, bir şey olduğunu belirtir ve eskiden ortak mülkiyet olarak kabul edilen kaynakların sonradan bireyler tarafından birer meta hâlinde sahiplenilmesini metalaştırma kavramıyla açıklar (2011: 49). Sosyolog Georg Simmel, kapitalizmin üretime dayalı yaşama biçiminin neticesi olarak metalaşmanın bireyin dünyasında yarattığı problemler üzerinde durur. Çevresine ve kendisine kapitalist düzenin bir nesnesi olarak bakmaya başlayan bireyin topluma ve en önemlisi de kendine karşı yabancılaşma durumunu sosyolojik boyutlarıyla açıklar. Sosyolog Max Weber, Batı dünyasında dinî cemaatlerle sermaye arasında kurulan iktisadi ilişkiler sonucunda Hristiyanlığın para kazanma aracına dönüştüğünü, kiliselerin ise iktisadi bir varlık hâline geldiğini söyler ve bu durumu "büyü bozumu" olarak adlandırır. Söz konusu büyü bozumundan dolayı insanların inanç dünyasında ortaya çıkan büyüleyici olana inanma duygusunun boşluğunu metalar doldurur.

Filozof Georg Lukacs, metalaşmayı "kapitalizme özgü olan bir bilinçsizlik" şeklinde ifade eder. "Lukacs için makineye dayalı mekanikleşme, insanı bütün akılsal-ruhsal yeteneklerinden, kişiliğinden kopararak bir meta haline getirmiştir" (Bahadır, 2019: 48-49). Aynı zamanda o, meta kavramı tüm yönleriyle çözümlendiği takdirde insanlığın problemlerinin çözüme kavuşacağına inanır. Filozof Theodor W. Adorno da meta ve metalaşma kavramları üzerinde çeşitli araştırmalar yapar. Aydınlanma, pozitivism, kentleşme, kapitalizm, teknoloji gibi olguların metalaşma üzerindeki etkilerini açıklar. Kültür, insan, sanat, din, dil ve düşüncenin metalaşma serüvenlerini gözler önüne serer (Bahadır, 2019: 67-191). Söz konusu alanlardaki derin etkileriyle metalaşma, insanın kültür temelli değerlerini yozlaştırırsa da kapitalist ekonomik sistemin beslendiği en büyük güç kaynağıdır. Bilim insanları tarafından çeşitli yönleriyle tanımlanan meta ve metalaşma kavramı sanayi

toplumunun üyesi olan bireyin dünyasında hiçbir dönemde olmadığı kadar çok boyutlu bir görünüm sergiler.

Max Horkheimer, “Şeyleşme, başlangıcı örgütlenmiş toplumun ilk kuruluşuna ve aletlerin ilk kullanılmasına kadar götürülebilecek bir süreçtir. Ama insan faaliyetinin bütün ürünlerinin metaya dönüşmesi ancak sanayi toplumunun doğuşuyla gerçekleşmiştir. Eskiden nesnel aklın, otoriter dinin ya da metafiziğin yerine getirdiği işlevleri anonim ekonomik aygıt devralmıştır.” (1998: 81) şeklindeki ifadeleriyle metalaşmanın insan yaşamının her alanında hâkim olma boyutuna ulaşmasını sanayileşmenin bir sonucu olarak değerlendirir. Ona göre sanayi çağı, kişisel çıkarların odağında toplum yaşamı için önem arz eden diğer güdülerin yok sayıldığı bir sistemi dayatır ve bireyin tepkileri de bu yönde gelişir. Hayatta kalmak için karşılaşılan durumlara uygun tepkiler verme insanlığın ilk çağlarından beri söz konusu olsa da maddesel üretim araçlarıyla beraber bireyin düşünce yapısı kökünden sarsılır. İnsan düşüncesi de bu süreçte olgusallaştırılır ve otomatik fikirler zihin üzerinde hâkimiyet kurar. Birey, pragmatist bir yaklaşımla kendini fayda sağlayacağı metalara adanmış durumda kalır. Artık bireyin yaşamındaki her şey varlığını sürdürürebilmek için bir araca dönüşmüş durumdadır. Toplumsal ve bireysel içerikler bir kenara atılmış tüketime dayalı araçsal içerikler tüm yaşamı kuşatmıştır.

Metalaşma olgusunun kapitalist ekonomik sistemdeki en işlevsel boyutlarından biri bedenın metalaşmasıdır. Günümüzün metaların seri şekilde üretimine ve hızlıca tüketimine dayalı ekonomik modelinde “tüketilen şeyler arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz -tüm diğer nesnelere özetlemesine rağmen otomobilden bile daha fazla yan anlamla yüklü- bir nesne vardır: Bu nesne BEDEN’dir” (Baudrillard, 2013: 149). Beden, ekonomik sistem içerisinde üretim ve tüketim adına bir sermaye veya fetiş yani tüketim nesnesi olarak tamamen kuşatılmış durumdadır. Reklamlar ve günlük modalarla beden için çeşitli yönleriyle bir arzu nesnesi hâline getirilen metaların beden üzerindeki hükmü önüne geçilmez bir güç kazanır. Bu durum ahlaki ve ideolojik açılarından bedenın ruhun yerini alması sonucunu doğurur ve insan ruhu tam anlamıyla bedenın emirlerine itaat ederek tüm değerlerini karanlık bir boşlukta kaybeder. Bedenın metalaşmasının başka bir boyutu da bireyin kendi varlığı dışında konumlanan “öteki”ne bakış açısında kendini gösterir. Sanayileşme ve kentleşmeyle beraber birey, ötekinin bir bilince sahip varlığını göz ardı ederek maddesel düzlemdeki bedenının varlığına odaklanır. Nihayetinde bu bakış açısı bireyleri bedenden ibaret algılama şeklinde bir sonuç ortaya çıkarır. Beden, kimi zaman vitrinlerde sergilenen canlı manken olarak çoğu zaman da üretilen nesnelere tüketim aracı olarak metalaşır.

Sanayiye dayalı ekonomik sistemin insan yaşamının merkezine metaları yerleştirmesinden kaynaklı olarak amaçların yerini araçların alması durumundan sanat ve bilim de payına düşeni alır. Geçmişte dünyayı yansıtmak ve bu yansımalar sonucunda bir yargıda bulunmak gibi amaçlar taşıyan sanat ürünleri, metalaşmayla beraber kültürel metalara dönüşür ve gerçek amaçların uzağında rastgele tüketilir hâle gelir. Sanatın doğruluk imgesiyle algılanan bütünlüğü parçalanır ve sanat ürünüyle anlama dayalı olan canlı bir ilişki ortadan kalkar. Max Horkheimer, geçmiş dönemlerde sanat, edebiyat ve felsefenin asıl amacının varlıkların ve hayatın anlamını açığa çıkarmak olduğunu belirterek bu alanların doğanın sesi olup onun gerçeklerini dillendirdiğini söyler. Ancak günümüzde sanatın dile getirdiği doğanın her sesinde içsel bir anlam olduğu düşüncesi yok olarak bu sesin anlattıkları sıradan bir durum şeklinde değerlendirilmektedir ve bu süreçte tüketime dayalı sistem doğanın dilini koparmıştır (1998: 125). Birer kültür malı olarak asıl değerini kaybeden sanat ürünleri özgürlüğe bağlı yaratım ortamından uzaklaşır. Sanat adına ortaya çıkarılan yapıtlar pazarın dayatmalarıyla şekillenir ve meta iktisadına bağlı kalır. “Kendi yasasına bağlı kalarak toplumun meta niteliğini olumsuzlayan saf sanat yapıtları her zaman birer metaydı: sanatçılar, on sekizinci yüzyıla dek, sipariş verenlerin himayesi altında pazardan korundukları sürece onlara ve amaçlarına tabiydiler. Büyük, daha yeni sanat yapıtlarının amaçsızlıklarıysa pazarın anonimliğinden beslenir” (Adorno, Horkheimer, 2014: 209). Geçmişten bugüne hem toplumun sanata bakışı hem de sanatın ve sanatçının yüklendiği misyonun böylesi bir değişime uğraması metalaşmanın başka bir boyutunu ifade eder.

Metalaşma olgusunun değerler dünyasına yansıması bireyin toplumsal, kültürel ve kişisel değerlerinin

yozaşması durumunu ortaya çıkarır. Makinelere dayalı ekonomik sistem bireyin insan ilişkilerinde önem taşıyan gerçek değerleri, toplumsal birliği sağlayan unsurları ve kendi değer yargıları pazarın çıkarlarına kurban edilir. Bireyin varoluşunun devamı için işleyişine uygun durumları geçerli gören “sistem, yalnızca kendi varlığını sürdürme koşullarını tanır, toplumsal ve bireysel içerikleri yadsır” (Baudrillard, 2013: 57). Bu yadsımanın sonucu bireyin kendisini farkında olarak ya da olmayarak sistemin uygun gördüğü değer yargılarına adapte etmesi olur. Böylesi bir durumda bireysel ve toplumsal temalar karşısındaki yorumu değişir. Davranış şekilleri, etik değerler ve ötekine bakış açısı otomatik olarak verilen tepkilere dönüşür. Çünkü “seri üretimin kültürü ve sayısız faili aracılığıyla norm haline getirilen davranış biçimleri bireye yegâne doğal, saygıdeğer, mantıklı davranış biçimi olarak dayatılır” (Adorno ve Horkheimer, 2014: 50). Söz konusu davranış biçiminin sonuçları bireyin karşısındaki kişiye duyduğu saygının ötekinin sahip olduğu maddelerle paralel olması, kültür endüstrisinin temsilcisi olan ülkelerin ve bu ülkenin insanların diğer milletlerin zihninde yüksek bir yere konumlanması, aile gibi yakın kişiler arasındaki değerler paylaşımını esas alan ilişkilerin çıkar ilişkisine evrilmesi olur. Bu nedenle bütün bir değerler sisteminin metalaşması toplumsal ve bireysel planda bir yozaşmayı beraberinde getirir.

Çeşitli bilim alanlarında araştırma konusu olan, tanımlanmaya çalışılan, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleme altına alınan meta ve metalaşma olgusu, sanat alanlarında da yansımaları bulur. Nitekim sanat eserleri bireyin iç dünyasının oluşumunda etkili olan durumların yansımaları olarak ortaya çıkar. Metalaşma olgusu da yeni bir dünya düzeninin getirisi olarak bireylerin duygu dünyasını ve düşünce yapısını şekillendirmiştir. Kentli yaşamın zaman içinde bireyin dünyasına yerleşmesiyle beraber edebiyat eserleri için de metalaşma, bir hareket noktası olarak görülüp edebî metinlerde çeşitli yönleriyle yansıtılmıştır. Millî ve manevi değerlerin yitirildiği metalara dayanan düzende birçok toplumsal ve bireysel sorunun ortaya çıkması edebiyatın bu konuya yönelişini sağlamıştır.

Bu çalışmada Oğuz Atay’ın *Korkuyu Beklerken* adlı kitabında yer alan hikâyelerde metalaşma olgusunun izdüşümleri hikâyeye metinleri merkeze alınarak ortaya çıkarılacaktır. Çalışmada hikâyeler yazıldığı dönemin toplumsal ve kültürel yapısı da göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Yapılan tematik incelemeler sonucunda hikâyelerde metalaşma olgusunun yansımaları ortaya çıkarılmıştır. Eserlerinde yozaşmanın ve yabancılaşmanın farklı boyutlarını anlatan Oğuz Atay’ın hikâyelerinde metalaşma olgusunun yozaşmanın bir boyutu olarak yer aldığı görülür. Çalışma boyunca söz konusu hikâyelerde metalaşma olgusunun toplum ve birey yaşamındaki yansımaları ele alınacaktır.

1. Oğuz Atay’ın Hikâyelerinde Metalaşma Olgusu

“Kollarından tutup vitrine çıkardılar.” (Atay, 2021: 19)

Oğuz Atay’ın hikâyeleri *Korkuyu Beklerken* adlı kitapta toplanır. Yazarın hikâyelerinin genellikle XX. yüzyılda yaşayan bireylerin, bu çağın da etkisiyle, içinde oldukları yabancılaşma, yalnızlık, bunalım, ölüm ve intihar gibi duygularını yansıtan izlekler etrafında oluşturulduğu görülür. Oğuz Atay’ın hikâyelerinde bahsi geçen izleklerin yanında metalaşma olgusu da öne çıkar ve farklı boyutları ile ele alınır. Metalaşmanın çeşitli izdüşümleri bu hikâyelerin kurgusal yapısında kendini gösterir ve yazar bu konuya dikkati çeker. “İnsanın kullanımı için üretilen, alınıp satılan, ticari nesne olarak tanımlanabilecek metanın insana hizmet eden bir araç olmaktan çıkıp amaca dönüşmesi yozaşmaya işaret eder” (Ulu, 2021: 872) ve hatta bu durum insanın meta hâline gelmesi sonucunu ortaya çıkarır. Oğuz Atay’ın hikâyelerinde de metalaşma olgusunun toplum yaşamında ve bireyin dünyasında yol açtığı hasarlar aktarılır. “Beyaz Mantolu Adam”, “Unutulan”, “Korkuyu Beklerken”, “Bir Mektup”, “Tahta At”, “Babama Mektup” ve “Demiryolu Hikâyecileri – Bir Rüya” adlı hikâyeler bireyin dünya algısını değiştiren metalaşmanın çeşitli görünümleridir. Bedenin metalaşması, sanat ve bilimin metalaşması, değerler dünyasına metalaşmanın yansımaları söz konusu hikâyelerde öne çıkar.

1.1. Metalaşmanın Çarpıcı Bir Boyutu: Bedenin Metalaşması

Kapitalist ekonominin ortaya çıkardığı tüketim kültürü, alınıp satılan ve arzu duyulan çeşitli nesnelere yanında insan bedeninin de meta olarak algılandığı bir noktaya erişir. Tüketime dayalı olan bu sistemde insan bedeni reklam, pazarlama ve kazanç unsuru olarak bir tüketim aracına dönüştürülmüş durumdadır. Bu durum hem bireyin hem de toplumun yaşamında çok derin etkilere sahip olur. Toplumsal yaşam manevî duyguların köreldiği ve algıların yozlaştığı bir yöne evrilirken bireysel yaşam ya bu hâle ayak uyduramayan yabancılaşmış bir benliğe dönüşme ya da kapitalist sistemin küçük bir parçası olma yolunda ilerler. Böylesi otomatikleşen bir süreç içerisinde insan bedeninin ruhsal bir varlığa sahip olduğu unutulur/unutturulur. Günümüzün maddelere bağımlı sisteminde Baudrillard'ın da deyimiyle “beden kültü ruh kültürünün yerine geçiyor ve ruhun ideolojik işlevini miras alıyor” (Baudrillard, 2013: 159). Böylelikle beden de metalara dayalı üretim ve tüketim sisteminin yönlendirdiği zihniyetten nasibini alarak bir meta hâline gelir.

Oğuz Atay'ın “Beyaz Mantolu Adam” adlı hikâyesi, topluma yabancılaşmış bir bireyin öteki insanlarla yaşadığı iletişimsizliği ve nihayetinde bir başkaldırı olarak değerlendirilebilecek olan intiharını anlatır. Toplumun, bireyi ve onun bedenini algılayış biçimindeki derin bozulmuş hikâyenin dikkat çektiği bir durumdur. Söz konusu hikâyede yazar, metalaşmanın çarpıcı bir boyutunu ele alarak bilinçsel varlığın ifadesi olarak birey niteliğine sahip olan insanın toplum nazarında metalaşmasını gözler önüne serer. Toplumun bireye bakışı o derece manevî değerlerden soyutlanmıştır ki toplumu meydana getiren bireyler hikâyenin başkişisini herhangi bir “şey” konumunda görüp ona karşı bu yönde hareket eder. Hikâyenin isimsiz olan başkişisi, bir giysi mağazasının önündeki beyaz renkli bir kadın mantosunu almak istediği zaman mağaza sahibinin ve çevredekilerin ona verdikleri tepki, toplumun algılarını ve metalaşmış zihniyetlerini yansıtır.

Başkişinin yolda etrafını algılamaz bir tavırla yürürken bir mağazanın önünde rastladığı beyaz mantoyu görüp almak istemesi sonucu satıcı onunla oyun oynamaya başlar. Bir adamın kadın mantosunu beğenmesi ve alıcı gözle bakması durumunun komik olduğu fikrinden hareketle gülmek için onu bir oyun aracı hâline getirir. Çevredeki insanları da bu oyuna dâhil etmeye çalışması ve etrafında beraber eğlenebileceği insanların olacağını bilmesi toplumun da satıcı ile aynı bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Çevredeki insanlar ya bu olaya umursamaz kalır ya da satıcı ile eğlenmeye katılır. Nitekim satıcı, beyaz mantoya bakan adamla eğlenebileceği birilerini bulmakta zorlanmaz:

“Bir süre durdular mantoyla karşılıklı. Onu seyreden satıcı, sessizliği bozdu sonunda: ‘Ne o? Satın mı alacaksın?’ Karşılık vermedi. Gülümseyerek yere tükürdü satıcı; yüzünde yarı kurnaz, yarı ilgisiz bir ifade vardı. Önce satıcıya, sonra tekrar mantoya baktı; elini cebine soktu. ‘Dur bakalım, bir giydirelim hele.’ Çevresine bakındı satıcı, oyuna katılacak birilerini aradı. Karşı kaldırımdaki küçük meyhaneden bir adam izliyordu onları; dirsekleri tezgâha dayalı, elinde birası, gülmeye hazır bekliyordu. Başka ilgilenen yoktu” (Atay, 2021: 14-15).

Hikâyenin beyaz kadın mantosu detayında metalaşmış zihniyetlerin olayları algılamasındaki durumuna ve toplumun metalara yüklediği anlama dikkat çekilir. Başkişinin beyaz bir kadın mantosunu beğenip almak istemesi, toplumu simgeleyen çevresindeki insanlar tarafından komik karşılanır. Bu noktada toplumun metalara yüklediği anlamın net ve kesin olarak herkes için aynı olması önem arz eder. Seri üretim sonucu üretilen ve sürekli değişen modalarla toplumun tüketimine sunulan şeylere herkes tarafından en az meta kadar sabit bir anlam ve değer verilmesi metalaşmanın farklı bir yönüdür. Çünkü mekanik bir şekilde ilerleyen sistemde mekanik bir düşünce yapısı tezahür eder. Gelir elde etmek için sunulan kıyafetlerin varlık alanı durumundaki insan bedeni, tıpkı bir askı şeklinde metalaşmış olarak değerlendirilir. Ayrıca bu tür şeylere tek bir anlamın izafe edilmesi de metalaşmış düşüncenin tesiridir. Hikâyenin başkişisinin beyaz kadın mantosunu almak istediği bölümde, kişisel beğenilerin hiçe sayıldığı bir sistemde kıyafet gibi kullanılacak bir metanın, bir insan bedeninin alay konusu olmasına sebep olduğu görülür:

“Manto vücuduna yapıştı. Satıcı hızla çevirdi onu; etekler dönerek açıldı. Meyhanedeki adam bu kadarını bekleliyordu; birden gülmek zorunda kaldığı için birayı ileri püskürttü. Satıcı kendine geldi: ‘Kadın mantosu bu,

hemşerim; sana olmaz.’ Mantoyu aceleyle çıkarmak istedi müşterinin üstünden. Satıcının elini itti yavaşça; mantonun içinde, telaşla pantolonunun cebini aradı” (Atay, 2021: 15).

“Beyaz Mantolu Adam” adlı hikâyede insan bedeninin metalaşması noktasında öne çıkan bölüm, başkişi olan beyaz mantolu adamın canlı manken olarak vitrine çıkarıldığı bölümdür. “Canlı manken” ve “vitrin” sembolleriyse kapitalist ekonomik sistemin insan bedenini de bir metaya dönüştürdüğü söz konusu bölümde açıkça ortaya serilir. Satışı artırmak için bir insanın bedeninin canlı manken olarak kullanılması insana verilen değerin ancak bir metaya verilen kıymetle eşdeğer hâle geldiği gerçeğini gösterir. Bir bireyin insan olma vasfı göz ardı edilerek vitrine çıkarılması bedeninin herhangi bir şey olarak algılandığını ortaya çıkarır. Hikâyedeki satıcı, tezgâhtarla birlikte beyaz mantolu adamı bir manken olarak “kullanabileceklerini” düşündükleri zaman onun tüm varlığıyla ve değerleriyle bir insan olduğunu unuturlar ya da akıllarına bile getirmezler. Kirli ayakkabılarını ve pantolonunu bir mumyaymış gibi bezle sarıp kollarından tutarak vitrine çıkarmakta tereddüt etmezler:

“Bir süre tezgâhtarla birlikte söylendiler ‘Manken, manken,’ diye ve çok sonra akıl ettiler onu manken olarak kullanmayı. Bir süre de ‘Canlı manken!’ diye bağırıldılar sevinçle. Sonra onu vitrine doğru ittiler, orada durması için (ona başka türlü söz dinletemiyordu ki). Tam vitrinin çıkıntısına doğru adımını atacakları sırada, ‘Ayakları çok kirli, pantolonu da öyle,’ diyerek patronunu uyardı tezgâhtar. Onu durdurdular. Ayakkabılarının üstüne ve pantolonunun alt tarafına biraz beyaz bez sarıldı. Mantonun örtemediği kısımlarıyla müzedeki bir mumyaya benzer gibi oldu. Kollarından tutup vitrine çıkardılar” (Atay, 2021: 19).

Metalaşmanın insan bedenini böylesi bir değersizliğe sürüklemesi toplum yaşamında ve bireyin benliğinde derin yaralar açar. Bilinçsel planda bir varlık sahibi olan insan bedeninin herhangi bir metanın yerine geçme durumu üretim, tüketim ve gelir elde etme döngüsünün bir göstergesidir veya metalaşmanın net olarak görüldüğü bir aynadır. Hikâyenin bir sonraki bölümünde metalaşma olgusunun daha derin bir boyuta ulaştığı görülür. Bu bölümdeki tasvirler, açık ve net bir ifade tarzıyla bir insan bedeninin ne kadar büyük bir ölçüde değersizleştirildiğini okuyucuya aktarır ve bu satılarda ister istemez kapitalist sistemin bir parçası olan modern insan, kaybettiği değerler dünyasının benliğinde yarattığı boşluğu açık bir şekilde görür. Vitrini doldurması için beyaz mantolu adamın kollarını bir iple bağlayıp çiviye tutturarak tamamen metaların hizmetkârı durumundaki zihniyet yapısı bir kenara canlı mankeni görerek mağazaya ilgisi artanların fikir dünyası da metalaşmanın farklı tezahürleridir:

“ ‘Kollarını açalım,’ dedi patron. ‘Vitrini doldursun.’ ‘Yorulur, kollarını oynatıp durur.’ Naylon ipleri uzattılar, bağladılar ve ipi vitrinin üstündeki bir çiviye tutturdular. Öteki kolu da, duvarda boşalttıkları bir rafa yerleştirdiler. Onların çalışmasını seyretmeğe başladı birkaç kişi. Sonra, vitrinin önünde birikenlerin sayısı çoğaldı. ‘Cansız bu, kukla,’ diyenler çıktı” (Atay, 2021: 19).

Hikâyenin sonunda bu derece bir metalaşma içinde bulunan toplumun beyaz mantolu adamın intihara sürüklenme sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir. Etrafında onun bedenini bile bir meta olarak kullanmak isteyen zihniyetleri gören beyaz mantolu adam uyum sağlayamadığı böyle bir düzenden kurtulmak için kendini denize bırakarak intihar eder. Hikâyenin bu bölümü toplumdaki metalaşma olgusunun bireyin benliğinde yarattığı hasarı gözler önüne serer. Birey, tamamen metalara odaklanmış insanların içerisinde ya bu düzene ayak uydurmak ya da yok olmak zorunda kalır.

Oğuz Atay’ın “Unutulan” adlı hikâyesinde kent yaşamının karmaşasında insanların birbirlerini fayda sağlayacak, kullanılabilir ve kazanç unsuru olan diğer şeyler gibi birer meta şeklinde algılaması anlatılır. Hikâyenin kurgusu, tavan arasına eski kitaplarına bakmak için çıkan bir kadının orada eski sevgilisinin cesedini görerek geçmişini sorgulamasını ve pişmanlıklarını içerir. Kent yaşamının gürültülü, karmaşık, yoğun ve sürekli yapılması gereken bir yağın işe dayalı düzeni sonucunda kentte yaşayan insanların algıları, düşünce dünyaları buna göre gelişir. Bireyin günlük yaşantısı sistematik şekilde işleyen bir düzene göre şekillenir. “Çalışma, boş zamanı değerlendirme etkinlikleri, aile, ilişkiler: Birey tüm bunları girift bir biçimde, dünyadan ve tarihten

kopuk olarak, özel yaşamın içe kapanması, bireyin biçimsel özgürlüğü, çevreye güven verici biçimde sahip çıkma ve yanlış bilme üstüne kurulu tutarlı bir sistemde yeniden düzenler” (Baudrillard, 2013: 27). Metalaşma olgusunun kentleşme sonucu güç kazandığı düşünüldüğünde kentli insanın metaların hüküm sürdüğü bir düzen içerisinde yaşamaya çalıştığı açıkça görülür. Kent hayatının makine gibi işlemek zorunda olunan uzun çalışma saatleri, insan bedeninin üretim aracı olması, hayatta kalmak için para kazanma ihtiyacı, arzu nesnesi hâline getirilen metaları elde etme isteği, kent yaşamının keşmekeşi içindeki çeşitli sıkıntıları bireyin bakış açısını ve algılarını da metalaştırır.

“Unutulan” hikâyesinin başkişisi olan kadın, tartıştığı ve en son tavan arasına çıkarken gördüğü sevgilisini o günden sonra bir daha görmez. Onu tekrar görmek için bir çaba da sarf etmez ve sevgilisinin varlığını bundan sonra aklına bile getirmez. Kadının bir tartışma sonucu evden dışarı çıkarken tavan arasına doğru gittiğini gördüğü sevgilisi bir silahla intihar eder ve cesedi tavan arasında öylece kalır. Tavan arasında tesadüfen görülen eski sevgilinin cesedi buradaki diğer eşyalar gibi tozlanmış ve örümcek bağlamış bir hâldedir. Hikâyenin bu bölümü metalaşmanın en çarpıcı boyutu olan insan bedeninin metalaşmasına ayna tutar. Eski sevgilinin cesedinin tasvirleri bir insan bedeninin herhangi bir eşya gibi tavan arasında kalmasının korkutuculuğunu gösterir:

“Feneri onun yüzüne tuttu: Aman Allah’ım! Eski sevgilisi yatıyordu yerde. Tozlanmış, örümcek bağlamış; tavan arasındaki her şey gibi. Kitap sandığına ve resim tahtalarına örümcek ağlarıyla tutturulmuş eski bir heykel gibi. Sağ kolu bir masanın kenarına dayalı; parmakları kalem tutar gibi aşağı kıvrılmış, boşlukta. Dizleri titredi, dişleri birbirine çarptı, ayağının altından kayıp gitti döşeme; kayarken de ayağına çarpan resim masası devrildi” (Atay, 2021: 30).

Kadının cesetle karşılaşmasından sonraki bölümde sevgilisini tavan arasında unutma durumunu sorgulaması yer alır. Kadının kent hayatının metalaştırdığı zihniyeti, yaşanan bu olayı kavramasına ve geçerli bir neden bulmasına engel olur. Kent yaşamının sürekli bir şeyler yapma ve yapılması gereken işlere yetişme telaşı, sevgilisini tavan arasında unutmasına yol açar. Yanında olmayan, görmediği ve bedensel olarak somut bir şekilde varlığını hissetmediği sevgilisi zihin dünyasında yerini bir boşluğa bırakır. Çünkü içinde yaşadığı ve bir parçası olduğu sistem, kendisi farkında olmasa bile onun düşünce yapısını metalaştırmıştır. Söz konusu bu düşünce yapısıyla sevgilisini nasıl unuttuğunu kendine açıklamakta bile zorlanan kadın, yaşam şartlarının çeşitli zorluklarına sığınır. Ancak metalaşan düzenin ona bütün manevî değerleri unutturduğu hikâyenin arka planı dikkate alındığında açıkça görülür. Onun dünyasında soyut kavramlara yer yoktur, sadece somut bir şekilde varlığını hissettiği şeyler -bedensel bir varlık olarak gördüğü sevgilisi de dahil- vardır ve önemlidir. Geri kalan manevî duygular ve değerler, zihninde oluşan ve zamanla yeri metalarla (örneğin yeni bir sevgilinin bedeniyle) doldurulacak büyük bir boşluk içinde salınır. Kadın, zihninde oluşan bu boşluk nedeniyle nasıl böyle bir durum yaşadığını anlamlandıramaz:

“Ben de onun inmesini beklemiş olmalıyım. Beni üzmem için inmediğini düşündüm önceleri. Sonra... Bir türlü olmadı işte... Çıkamadım: Gelenler, gidenler, geçim sıkıntısı, yemek, bulaşık, evin temizliği, ‘onun’ bakımı (çocuk gibiydi, kendisine bakmasını bilmiyordu), babamla annemin ölümü, bir şeyler yapma telaşı, önümde hep yapılması gereken işlerin yığılması. Orada tavan arasında olduğunu unuttum sonunda. (Onu unutmadım tabii.) Ne bileyim, daha mutsuz insanlar vardı; onlarla uğraştım. Tavan arasında bu kadar kalacağını da düşünemedim herhâlde. Bir yolunu bulup gitmiştir diye düşündüm. Belki evde olmadığım bir sırada... Evet, muhakkak böyle düşündüm. Başka nasıl düşünebilirdim?” (Atay, 2021: 31-32)

Tüm bu açıklamalardan çıkarılacak sonuç metalaşma olgusunun toplum yaşamını ve bireyin benliğini çok çarpıcı boyutlarda etkisi altına aldığıdır. Bu boyutlardan biri insan bedeninin metalaşmasıdır. Oğuz Atay’ın “Beyaz Mantolu Adam” ve “Unutulan” adlı hikâyelerinde insan bedeninin bir meta olarak algılanması durumunun sebep olduğu değer yitimi aktarılır. Kapitalist sistemin metalaştırdığı zihniyetler, bir insanı vitrinde canlı manken olarak kullandığı gibi eski sevgilinin unutulduğu için cesedinin tavan arasındaki eşyaların

arasında kalmasını da haklı sebeplerle açıklamaya çalışır. Bu hikâyeler metalaşma olgusunun insanları manevî değerlerden ne derece soyutladığının temsilidir.

1.2. Metalaşmanın Kültürel Boyutu: Bilim ve Sanatın Metalaşması

Kapitalist ekonominin pazarında bir gelir aracı olarak metalaştırılan değerler arasında bilim ve sanat da yer alır. Toplumun yaşamında önemli bir yere sahip olan diğer birçok alan gibi bilim ve sanat da metalara dayalı bu sistemin birer hizmetkârı olurlar. Birbirleriyle yakın bir ilişki içerisinde olan bu alanlar çeşitli metaların üretilip tüketime sunulduğu bir araç konumuna gelir. Bu durum akla dayalı bir ilerlemenin ve gelişmenin merkezi olan bilimin ve bireyin özgür bir yaratım alanı olan sanatın kendine özgü vasıflarını yitirmesine yol açar. Seri üretime dayalı tüketim kültüründe sanat kendi özerlik alanının dışında tüketim mallarının alanı olan pazarda bir meta olarak yerini alır. Kendi bütünlüğü içerisinde özgün bir yere sahip olan ya da olması gereken sanat ürünlerinin metalaşması aslında ticaretin sanat ürünü için tek amaç olmasından kaynaklanır: “Sanat bir meta türüdür, yani tüketime uygun biçimde hazırlanmış, kayıt altına alınmış, endüstriyel üretime uyarlanmış, satılabilir ve ikame edilebilir bir üründür; satılmak için var olan, fakat satılık olmayan bir meta türü olan sanat için, ticaret bir niyet olmaktan çıkıp tek ilke haline geldiği zaman sanat, bütünüyle ve ikiyüzlülükle satılamaz olur” (Adorno ve Horkheimer, 2014: 211). Sanatçı için bu süreç bir sanat alanında ustalaşmaktan ziyade prestij elde etmek şeklinde gelişir. Bilim daha çok meta üretebilme ve yayma işlevi görmeye başlarken sanat ekonomik pazar için üretim yapmaya çalışır. Hatta daha da ileri gidilerek bilimin dikkatle ve titizlikle incelemesi gereken konular metaların eline teslim edilir. Sanat ise bireysel yaratımdan uzaklaşıp metaların belirli kalıpları içerisinde sıkışır.

Oğuz Atay, kentli insanın içinde bulunduğu durumları fark eden ve eserlerinde buna dikkat çeken bir aydın olarak metalaşma olgusunun bilim ve sanatı etkileme boyutunu da hikâyelerinde gözler önüne serer. Tematik bir inceleme sonucu onun “Demiryolu Hikâyecileri - Bir Rüya” ve “Tahta At” hikâyelerinde sanatın metalaşmasına ve bunlarla ilişkili olarak “Korkuyu Beklerken” adlı hikâyesinde de bilimin metaların eline terkedilmesine atıfta bulunduğu görülür. Özellikle sanatın toplumun kültür dünyasında yüklendiği değerlerinin artık önemini yitirmiş olma durumu yazarın üzerinde durduğu konulardandır. Sanatını metaların pazarında harcayan bir toplumun maneviyatının da çökeceğinden emin olarak bu duruma modern insanın kendini görmesini sağlayacak şekilde ayna tutar.

“Demiryolu Hikâyecileri - Bir Rüya” adlı hikâyede bir tren istasyonundaki üç kulübede hikâye yazıp satarak geçimini sağlayan kişilerin yaşadıkları anlatılır. Eserlerinin anlaşılmasından rahatsızlığını belirten Oğuz Atay, bu hikâyede okuyucunun istediği şekilde bir tüketim nesnesi olarak yazılan hikâyelerin öne çıkmasını eleştirir ve asıl sanat değerine sahip olan hikâyelerin okunmaya layık bulunmadığı düzene dikkat çeker. Artık sanat eserleri de hızlı bir üretim ve tüketim pazarının bir parçası hâline gelmiş durumdadır. “Sanattaki mesenlik ve pazara ilişkin toplumsal ilişkiler uzun bir süreçte iç içe geçmiş, pazar için yapılan üretimin sanat ürününü meta, sanatçıyı ise özel bir meta üreticisi olarak kavramlaştırmayı beraberinde getirmiş” (Arıkan, 2020: 153) ve sanata bakış açısı bu yöne evrilmiştir.

“Demiryolu Hikâyecileri - Bir Rüya” adlı hikâyedeki üç kişi, müşteriler güncel konularla alakalı hikâyeler istediği için bu tarz hikâyeler yazıp satarak çok az bir miktarda para kazanır. Bu durumun tasvir edildiği bölümde aslında bir metayı tarif etmek için kullanılan “müşteri, günlük modalar, modası geçmiş, bayat” gibi kavramlar sanat ürünü olan hikâyeler için kullanılmıştır. Söz konusu bölüm metalaşmanın açık ve net bir şekilde ifadesidir. İki günlük hikâyelerin bile “bayat” denilip alınmadığı ve sanat eseri olan hikâyelerin, yazarının suratına herhangi bir şey gibi fırlatıldığı bir ortam, sanatın nasıl bir metalaşmanın pençesine düştüğünü gösterir:

“Hikâyeler bir iki kere satılmadı mı, eskiyor; onlara müşteri bulmak güçleşiyordu. Çünkü güncel konuları işleyen hikâyeler yazıyorduk ve bir iki günlük modası geçmiş hikâyeleri uzattığımız zaman yolcular, yüzlerini buruşturarak, ‘Bunları biliyoruz, yeni şeyler yok mu?’ diyerek bayat hikâyelerimizi suratımıza fırlatıyorlardı” (Atay, 2021: 187).

Metalaşmanın sanat algısında yarattığı bu hasarın neticesi hikâyelerin tüketilecek bir meta gibi taze ya da bayat gibi kavramlarla nitelendirilmesidir. Bu sürecin sonunda hikâyelerin yazarları da birer meta üreticisi konumuna yerleşmiş durumdadır. “Ülkede taze olarak hikâye satılan tek istasyon olduğu için bizim ünümüzü de duymuşlardı.” (Atay, 2021: 188) şeklindeki ifadelerin sanat eserinin meta, sanatçının da meta üreticisi olma durumunu örneklendirir. Bir eşya gibi satılan hikâyelerin metalaşma boyutu hikâyenin ilerleyen bölümlerinde daha da derinleşir. “Sadece sucuk-ekmekçi bazen hikâyelerimizden -hangimizinki olursa olsun- isterdi, son kopyalardan olmak şartıyla: İnce kâğıttan olduğu için sigara sarıyordu hikâyelerimize.” (Atay, 2021: 189) ifadelerinden de anlaşılacağı gibi hikâyeler sigara sarılan bir kâğıt olacak kadar değerini yitirir. Bu değer yitimi sadece sanat eseri için geçerli değildir aynı zamanda sanatçı da bundan payını alır.

Hikâyedeki “İstasyon şefi bizi küçümsüyordu, yanılmıyorsam aslında her zaman küçümsemişti. Şimdi de demiryollarının sayesinde ekmek yediğimizi ileri sürerek sadece bu konuda hikâyeler yazmamızı istiyordu.” (Atay, 2021: 192) gibi anlatımlar sanatla uğraşan kişilerin küçük görüldüğü bir sistemin meta hâlinde müşterinin tüketimine sunulan sanat eserlerinin günlük modalara göre üretilmesini dayattığını gösterir. Bu da yazarın dikkat çektiği metalaşmanın farklı bir yönüdür. Sanat da pazarda gelir getirecek bir zemin hâline gelerek metaların ve metalaşmış zihniyetlerin hükmü altına girmiş durumdadır.

Oğuz Atay’ın “Tahta At” adlı hikâyesi de metalaşmanın sanat boyutunu gözler önüne serer. Bu hikâyede Tuğrul Tuzcuoğlu isimli bir kişinin kasabada bulunan tarihî bir Tahta At’ın güzelleştirme adı altında değerini kaybettirecek restorasyon çalışmalarına tepkisi anlatılır. Bu işten para kazanacak olanların tarihî ihtişamını ve anlamını yitirecek şekilde Tahta At’ın estetik yapısını bozup betonarme ve uydurulmuş bir meta hâline getirmesine isyan edilir. Yanlış giden bu düzene isyan eden tek kişi Tuğrul Bey’dir. Etrafındaki grup tamamen metalaşan zihniyetleriyle para elde etmek uğruna sanata verilen hasarı alkışlar ve moda olan şeylerin arzusuyla hareket eder. Tek kişilik bir isyan ve protesto başlatan Tuğrul’un sesi çevresindeki kalabalık içerisinde kaybolur:

“Tahta At mı dedin? Metelik vermem size, size metelik vermiyorum anlıyor musunuz? Ulan kasabalılar, ulan zavallılar, demek sonunda buna kaldık? Demek alafranga tuvaletlerin karşısında tahta atlar dikerek ve önümüze gelene voulezvous diyerek, yüzlerimizde alçakça bir sırıtış, olur mu ey zavallı halk, insan hürsından ağlar, sizlerden ve kendimden utanmalı mı ne yapmalı? Utancımı tahta atların içinde mi gizlemeli? Hazin marşlar mı yazmalı? Ne zaman adam olacaksınız? Ey insan olması gerekenler, ey sözde insanlar, sözde başkanlar, müdürler... oyuncu kızlara işaret verildi, bahriye çiftetellisine başlandı, bütün dernek başkanları bile oynamaya başladı. Tuğrul gürlütiye getirildi. Aynı gece Tahta At için on dört bin sekiz yüz lira bağış toplandı” (Atay, 2021: 153).

Tuğrul Bey’in insanî değerleri yitirmiş ve kendini metaların dünyasında kaybetmiş kişilere karşı “sözde insanlar” şeklindeki haykırışı onların gürlütüsünde kaybolur. Tuğrul Bey, farklı kişilerin para kazanmak için tarihi ve sanatı tahrip etmesine karşı durmaya çalışır. Her şeyin anlamını yitirdiği bir sistemde tarihî bir anıt olan Tahta At da bu işi bilmeyen kişilerin elinde bir oyuncağa dönüşür. Çok eski bir tarihte yaşanan bir savaş için yapılan ve içinde askerlerin taşındığı Tahta At, içi betonla doldurulup dışı tahta ile kaplanarak bütün estetiğini ve tarihî anlamını kaybeder. Homeros hiçe sayılarak sanat ve tarih elde edilecek kazanç için harap edilir:

“Avni Bey önce anlamadı; tarih, Avni Beyciğim, tarihin ihtişamı böyle betonarme bir sefalet haline getirilebilir mi? Hayır, tarihin bununla ilgisi yoktu: bu, bir projeydi, iş bölümüydü ve Avni Bey’e betonarme kısmı isabet etmişti. Marangoz da iki buçuk santim ahşap kaplama kısmını yapacaktı. İşte Ertuğrul Beyefendi, betonun içine demir bağlama telleri yerleştirdim, tahta kısmı bu tellerle gövdeye tutturulacak. Peki Homeros ne olacak?” (Atay, 2021: 159)

Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde sorgulamalarına ve sistem eleştirilerine “Tahta At davamıza da gülündüğünden haberim vardır. Bu üç köşe at rezilliğini akıl edenlerin ayıplanması dururken biz neden göze batırız? Bu betonarme hayvan maskaralığının temsil ettiği zihniyet nedir? Sevgili halkımın karşısına bu ahşap kaplama sahtelik neden çıkarılmaktadır?” (Atay, 2021: 162) şeklinde devam eden Tuğrul Bey, sanat eserlerini

gölünecek hâle getiren ve sadece maddesel bir varlık olarak gören bir zihniyet çözülüşünün farkındadır. Sanatı gerçek değerini yitirip sahteleşiren bu zihniyetin neden olduğu çeşitli alanlardaki hasarlara açık ve net bir şekilde dikkat çekilir. Tarih, kültür, edebiyat, sanat, imalat ve siyaset gibi hayatın her alanını kapsayan metalaşmış zihniyetler, toplumun geleceğini tehdit etmektedir. Tuğrul'un metalaşmış zihniyetlere karşı isyanı modern insanı içinde bulunduğu hâli sorgulamaya çağırışıdır:

“Sizin atınız hangi akla hizmettir? Bu başımıza gelen kaçınıcı rezalettir? Yakın tarihimizi ve kültürümüzü ve edebiyatımızı ve sanatımızı ve imalâtımızı ve siyasetimizi kemiren bu tahta at zihniyeti, bu elem verici zavallı görünüşüyle bizi daha ne kadar tahta nalları altında incitecektir? Gövdesinde barındırdığı yarım yamalak sahte savaşılarıyla bizi daha ne kadar tehdit edecektir? Hiç utanmak yok mudur?” (Atay, 2021: 163)

Oğuz Atay, “Korkuyu Beklerken” adlı hikâyesinde sanatla yakın bir ilişkisi olan bilimin asıl değerini kaybedip metalaşmasına temas eder. Bilimin insanlığa hizmet etmesi gereken bir alan olması ve bu işin gerekli birikime sahip olan kişilerce yapılması gerektiği unutulmuş çeşitli uygulamalarla zarar gören bir alan hâline getirilir. Anlamadığı bir dilde ve sonradan bir mezhep tarafından gönderildiğini öğrendiği bir alan adamın korkusuyla baş başa yaşadıklarını anlatan “Korkuyu Beklerken” adlı hikâye de metalaşma olgusuna küçük detaylarla değinir.

Hikâyenin başkişisinin söylediği “Mektupla doktora yapmalıydım; mektupla doçent, mektupla profesör olmalıydım. Resim bilgimi, genel kültürümü mektupla ilerletmeliydim. Mektupla bir üniversiteye öğretim üyesi olmalıydım; belki bir süre sonra da mektupla üniversitede ders vermeye başlamalıydım.” (Atay, 2021: 78) şeklindeki sözler farklı şekillerde yorumlanabileceği gibi Oğuz Atay'ın metalaşma olgusuna yer verdiği diğer hikâyeleri de göz önüne alındığında bu sözlerin bu olgu yönünde bir arka plana sahip olduğu anlaşılır. Bilim insanı olmak için gerekli kültür seviyesine, bilgi birikimine ve zihin dünyasına sahip olmayan kişilerin bir mektupla çeşitli görevleri alması durumu metalaşan zihniyetlerin yol açtığı bir problemdir. Sadece para kazanma amacı güderek bilim insanı statüsüne yerleşmek hem toplumun geleceği için hem de bilimin ilerlemesi için büyük bir engel teşkil eder.

Hikâyede aynı zamanda bilime verilen değer metalara verilen değer yanında çok küçük kaldığına da dikkat çekilir. Nitekim hikâyenin başkişisine üniversiteye girip asistan olmasını tavsiye ettiklerinde o, para kazanıp heyecanlı bir hayat yaşayacağı hayaliyle parayı bilime tercih eder. Yıllar sonra yanlış yaptığını anlsa da artık geç kalmıştır. Onun “Bana da bir zamanlar, gel şu üniversiteye gir demişti; asistan olursun. Hayır, ben zengin olacaktım; kendi başıma yaratamadığım heyecan havasını, parayla satın alacaktım.” (Atay, 2021: 42) şeklindeki ifadeleri metalara odaklı bir yaşamın içerisinde olan bireylerin mutluluğu parada bulabileceklerini düşünen bir zihin yapısına büründüklerini gösterir. Adamın bilimin ışığında yürüyerek insanlığa katkı sağlamanın verdiği huzuru yaşamaktansa para kazanıp mutlu olmanın peşine düşmesi bu duruma işaret eder.

Tüm bu tematik incelemeler sonucu yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Oğuz Atay'ın hikâyelerinde metalaşmanın birey ve toplum yaşamını etkisi altına alan sanat ve bilimdeki boyutuna yer verilir. İronik bir üslupla ve çeşitli sembollerle modern insanın içinde yaşamak durumunda olduğu kapitalist ekonomik sistemin insana kazandırdıklarının yanında daha da önemlisi kaybettiği değerlere ayna tutulur. Sanat ve bilim bu düzen içerisinde pazar için metaların üretildiği ve yayıldığı bir zemin hâline gelmiş durumdadır.

1.3. Metalaşmanın Değerler Dünyasına Yansıması

Metalaşmanın bireylerin ve toplumların çeşitli değerlerini de yozlaştırması sonucu insanların algılarında bu yönde bir değişim söz konusu olur. İnsanlara üzerine giydiği kıyafete göre değer biçme, büyük devletlerin yaydığı günlük modalara göre hareket eden kişilere özen gösterme ya da arkadaş, dost, aile üyesi olarak birbiriyle ilişkisi olan insanların birbirini metalar uğruna kullanması gibi çok çeşitli durumlar söz konusu algı değişiminin göstergesidir. Günümüzün toplumsal sisteminde insana verilen değer ve maneviyatın ifadesi olan birçok değer yargısının içi boşaltılır. Bu tür toplumsal yapıda “işgörüllüğün ölçütü yararlılık ve verimliliklerdir.

İnsanlar görev ve işlevleri düzeyine indirgenmiştir, kişisizleştirildikleri de söylenebilir; öyle ki yetke bireye değil, görevlerin rasyonel olarak yerine getirilişi sırasında bulunduğu konuma aittir” (Shayegan, 2018: 102). Bu durum toplumda maneviyatın çöküşünü ve maddiyatın zaferini ilan eder. Hızlı bir üretim ve tüketim kültürünün içerisinde yaşayan bireylerin algıları sürekli olarak metalara maruz kaldığı için değerler dünyası bir metalaşma sürecine girer. Anlamını yitirmiş değerlerin boşluğunu metalar doldurur. Oğuz Atay’ın hikâyelerinde de bireysel ve toplumsal metalaşmanın izlerini görmek mümkündür.

“Korkuyu Beklerken” adlı hikâyede insana verilen değer ölçütünün kıyafetler olma durumuna dikkat çekilir. Ciddi ve koyu renkli kıyafetlerin bireyin algılarında o kişinin önemli ve titiz davranılması gereken bir kişi olarak yer etmesi bu durumu örnekler. Yabancı modalardan temsilcileri de böylesi metalaşmanın tesiriyle toplum nazarında büyük bir değere layık görülür. Hatta sistemin arzu duyulan bir nesne hâline getirdiği yabancı modalardan temsilcilerine karşı toplumun bu tavrının farkında olan başkisi bile kendini onlarla aynı şekilde davranmaktan uzak tutamaz. Hikâyenin başkisi kendisi bile farkında olmadan bu düzenin bir parçası olmuştur. Kendisine bir şey soran yabancı insana büyük bir özen göstererek elinden geleni yapmasına rağmen yaptığı hataları düşünüp kendine kızması insana verilen değer ölçütlerinin metalara odaklı olduğunu gösterir:

“Bakın, derlerdi; biz koyu ve ciddi elbiselerin giyildiği, sokaklarında büyük arabalarla gezilen ve salonlarında değerli içkilerin sunulduğu ziyafetler verilen bir ülkenin insanlarıyız. Özentili vatandaşlarım da içlerini çekerlerdi: Ah, ne kadar öylesiniz! İşte ben bile, bunları bilmenin ezikliği içinde, yolda bana bir şey soran bir yabancıya yardım etmek için çırpınırdım; ona, uzun uzun bir şeyler tarif ederdim. Eve dönünce de, yabancıyla konuşurken yaptığım yanlışlıkları hatırlayarak kendi kendimi yerdim” (Atay, 2021: 40).

Hikâyenin başkisininin algıları diğer insanları yabancı ve kendinden uzak hissetmesi yönünde şekillenmiştir. Diğer insanların onun dünyasındaki değeri herhangi bir eşya ile eş değerdir. Yabancılaşmış bir bireyin diğer insanlara bir meta olarak bakışı metalaşmış döngünün bir tesiridir. Hikâyenin başkisi diğer insanlara karşı algısını “Ömrümü eşya ile geçiriyordum. Eşyayı da sevmiyordum galiba. Daha doğrusu, eşyayı insanlarla bir tutuyordum, ikisiyle de aramda, yalnız benim bildiğim ve başkalarına açıklanması güç meseleler vardı. “Genellikle, bana karşı çıkıldığını sanıyordum. Bir uzlaşmayı mümkün görmüyordum.” (Atay, 2021: 63) sözleriyle ifade ederek bireyin dünyasında “insan”ın değer yitimini aktarmış olur. Bu satırlar modern insanın, aynı hayatı paylaştığı kendisi dışındaki kişilerle bir uzlaşma sağlayamayacak kadar insanî değerlere yabancılaşmış ve metalaşmış bir algı dünyasına sahip olduğunu ifadesidir.

“Bir Mektup” adını taşıyan hikâye de aynı minvalde ilerleyerek insana verilen değer metalaşmasını anlatır. Hikâye bir adamın patronuna yazdığı gönderilmemiş bir mektuptan oluşur. Hikâyede gözünde çok büyük bir mevkide olan patronuyla nasıl konuşacağını bilemeyen, sürekli özür dileyerek derdini anlatmaya çalışan bir kişinin hayatta kalmak için kazanacağı paranın işverenin insafına kalmış bir sistem içerisindeki psikolojik hâli gözler önüne serilir. Patronun çağırdığı bir kokteyl partide gerçekte bir şeyin farkında olmayan ancak düzgün ve zarif hareketlerle kadınlarla konuşmayı beceren, içki içerek etrafındaki kişilere küçük gören gözlerle bakan kişilerin metalaşmış değerler dünyası yansıtılır. Toplumda önemli bir kazanç zemini durumundaki yüksek mevkilere yerleşen kişilerin diğer insanlardan daha değerli olduğu algısı hâkimdir. Bu algı hikâyedeki başkisininin patronundan çekindiği için derdini anlatamamasına sebep olur:

“Büyük bir incelik göstererek beni çağırmış olduğunuz kokteyl partinizde bile, bütün yüksekte bakışlarına rağmen, aslında birçok şeyin farkında olmayan birtakım insanların bulunduğunu siz benden daha iyi bilirsiniz. Ne var ki ben onlar gibi düzgün ve zarif hareketlerle konuşmasını, içki içmesini ve kadınlarla konuşmasını beceremiyordum” (Atay, 2021: 109).

Oğuz Atay’ın “Babama Mektup” adını taşıyan hikâyesi anlatıcının babasıyla hesaplaşmasını içeren bir mektup olarak kurgulanmıştır. Bir yazar olan anlatıcıya çevresindeki kişiler, babası ile olan anılarını bir kitabında “kullanmasını” tavsiye eder. Bu durum anlatıcının çevresindeki kişilerin yazarın babasıyla olan hatıralarına, fayda sağlayacak ve kullanılabilir bir konu olarak bakması manevî değerlere verilen özenin kaybolduğunu

gösterir. Metalaşan zihniyetlerin ona verdiği bu tavsiyeye bir yazar olarak kendisi de uyar. Anlatıcı, “Fakat ben artık bir meslek adamı oldum babacığım. Yakın çevremde seninle ilgili bir hatıramı anlattığım zaman, ‘Ne güzel,’ diyorlar, ‘Bunu bir yerde kullansana.’ Onun için, çok özür dilerim sevgili babacığım, seni de bir yerde, mesela bu mektupta kullanmak zorundayım.” (Atay, 2021: 171-172) sözleriyle onu bir eserin oluşumunda kullandığı için babasından özür diler. Nitekim ister istemez her birey içinde yaşanan sisteme ayak uydurmak durumunda kalır. Böylelikle Oğuz Atay, hikâyelerinde yer verdiği metalaşmanın bu düzen içinde yaşayan bir yazarın üzerindeki tesirini yansıtmış olur.

Sonuç

Sanayi İnkılabıyla birlikte başlayan ve gittikçe hızlı bir ivme kazanan seri üretim ve tüketim kültürü beraberinde eskisinden farklı kavramlar ortaya çıkarır. Metalaşma kavramı, insan yaşamını çeşitli metaların üretimine ve tüketimine odaklayan kapitalist sistem sonucu kullanılmaya başlanır. Gelişen sanayiyle birlikte ortaya çıkan kent ve kentleşme bu kavramın kendisini gösterdiği zeminlerdir. Kentli yaşamda hayatta kalmak için para kazanıp çalışmak zorunda olmanın verdiği stres, karmaşık kent düzeni, metaların hükmettiği bir sistem hem toplumsal hem bireysel bir metalaşmanın kapılarını açar. Soyut kavramların bireyin dünyasındaki yerini sadece somut kavramlara terk etmesi bireylerin zihnindeki boşlukların metalarla dolmasına sebep olur. Kentli insanın yaşamından manzaraları eserlerinde konu edinen Oğuz Atay, hikâyelerinin çoğunluğunda metalaşmanın çok çeşitli ve derin boyutlarına temas eder. Tüm varlığıyla ve değerleriyle bir insan bedeninin metalaşmasını toplumsal ve bireysel çerçevede gözler önüne serer. Hikâyelere yansıyan hâliyle insan bedeni daha çok gelir elde etmek için vitrine çıkarılan bir canlı manken olarak kullanılır hâle gelmiştir. Bunun dışında toplumun ve bireyin geleceğine yön veren bilim ve sanat gibi alanlar da metaların ve metalaşmış zihniyetlerin eline bırakılmıştır. Sanat ürünleri pazarda satılan bir kültür malı olurken sanatçı da meta üreticisi konumuna yerleşmiştir. Yazarın hikâyelerinde bu durumun yol açtığı hasarlara dikkat çekilmiştir. Oğuz Atay’ın hikâyelerinde ele alınan metalaşma boyutlarından biri de toplumsal ve bireysel değerlerin metalaşmasıdır. Toplumsal bir ilişki içerisinde yaşayan kişilerin birbirlerini algılayış şekilleri ve bununla paralel olarak bireyin öteki insanları algılama biçimi meta odaklı bir hâle bürünmüştür. Metalaşmış düzen birbirine tüketim ve kazanç nesnesi olarak bakan bireyler meydana getirmiştir. Yazar hikâyelerinde oluşturduğu çok katmanlı yapı içerisinde bahsedilen tüm bu metalaşma boyutlarını dikkatlere sunmuştur. Oğuz Atay’ın hikâyeleri, kentli yaşamdaki metalaşmanın çeşitli gerçeklerini gösteren bir aynadır. Kapitalist ekonomik sistemin bir parçası olan modern insan bu aynada kendi izdüşümlerini görecektir.

Kaynaklar

- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği* (çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan). Ankara. Kabalcı Yayıncılık.
- Arıkan, H. (2020). "Kitle Kültürü ve Metalaşan Sanat". *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 6 (2), 149-157.
- Atay, O. (2021). *Korkuyu Beklerken*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Bahadır, M. (2019). *Theodor W. Adorno'da Kültürün Metalaşması*. Konya. Çizgi Kitabevi.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu* (çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin). İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Horkheimer, M. (1998). *Akıl Tutulması* (çev. Orhan Koçak). İstanbul. Metis Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politikinin Eleştirisi*, 1. Cilt (Mehmet Selik ve Erkin Özalp). İstanbul. Yordam Kitap.
- Shayegan, D. (2018). *Yaralı Bilinç* (çev. Haydun Bayrı). İstanbul. Metis Yayınları.
- Ulu, Y. S. (2021). "Reşat Nuri Güntekin'in Hikâyelerinde Yozlaşma". *Turkish Studies-Language and Literature*, 16 (2), 861-887.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek olmadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.